

Doktorandhandledning på distans – utmaningar, möjligheter och strategier

Forskningsrapport

Hans Malmström

2020-08-01

Sammanfattning

I denna text¹ redogörs för resultatet av en enkel litteraturstudie med fokus på förutsättningarna, möjligheterna, och utmaningarna som distanshandledning/virtuell handledning av doktorander innebär, utifrån doktorandens såväl som för handledarens perspektiv. Av särskilt intresse för undersökningen var också att identifiera konkreta strategier som kan tänkas främja god kvalitet i samband med distanshandledning. Resultatet av studien – utmaningarna med distanshandledning förefaller vara fler än möjligheterna – speglar i stor utsträckning det ”barriär”- och ”problem”-narrativ som är framträdande i forskningslitteraturen. Fördelarna med distanshandledning framställs i huvudsak utifrån möjliggörande teknikutveckling i form av, t ex, informations- och kommunikationsplattformar och de positiva effekter som kan följa av medveten och strategisk användning av sådan teknik. Nackdelarna med distanshandledning beskrivs t ex utifrån problematik kopplat till distansering och isolering, kommunikation, återkoppling och bristen på institutionellt stöd för handledare. Att identifiera strategier för att adressera utmaningarna och/eller kapitalisera på möjligheterna med distanshandledning är komplext – det verkar saknas egentliga belägg för att sådana strategier fungerar. Allmänt hållna råd om goda praktiker finns det däremot gott om i litteraturen, och ett representativt urval om tio sådana råd att beakta i samband med distanshandledning presenteras.

Nyckelord

distanshandledning; virtuell handledning; forskarutbildning; strategier; råd

¹ Texten är en lätt redigerad version av en rapport som lämnades in som del av examinationen i kursen *Forskarhandledning* vid Lunds universitet våren 2020.

Inledning

Ett ökat intresse för och behov av att handleda doktorander på distans (d v s handledning medierad av något slags informations- eller kommunikationsteknologi (ICT) i en virtuell utbildnings-/forskningsmiljö) är ett resultat av en rad samverkande faktorer, t ex breddad rekrytering till forskarutbildning, öka(n)d(e) internationalisering, utvecklingen av blandade lärmiljöer (blended learning) också inom forskarutbildning, effektivisering av forskarutbildning och, inte minst, möjliggörande teknikutveckling i form av, t ex, informations- och kommunikationsplattformar (Erichsen, Bolliger & Halupa, 2014; Gray & Crosta, 2019; Huet & Casanova, 2020; Roumell & Bolliger, 2017).

Handledning på distans kan vara ett medvetet/planerat val från forskarutbildningens (eller handledarens eller doktorandens sida) vilket vanligen kommer till uttryck i såväl den allmänna som individuella studieplanen, t ex handledning inom ramen för en distansforskarutbildning, ”öppna” universitetsmodeller, eller lärande som utgår ifrån principer om blandade lärmiljöer. Distanshandledning kan emellertid också vara en oplanerad nödvändighet, t ex när handledare och/eller doktorand av andra orsaker inte har möjlighet att träffas i en traditionell handledningssituation. Oaktat de grundläggande förutsättningarna och motiven till distanshandledningen så finns det mycket som talar för att handledning på distans i stor utsträckning påverkar hur doktorander och handledare arbetar och interagerar, deras syn på roller och ansvar i forskarutbildningen och vilka förväntningar de har på handledningens innehåll och utformning (Huet & Casanova, 2020).

Givet en ökning av doktorandhandledning på distans, och en tydlig koppling mellan kvaliteten på handledningen, doktoranders ”nöjdhet” med forskarutbildningen och genomströmning i forskarutbildningen (Erichsen, Bolliger & Halupa, 2014; Kumar & Johnson, 2017) är det viktigt att intressenter i forskarutbildningen har god förståelse för förutsättningarna och faktorerna som omger och påverkar handledningen.

För egen del är jag intresserad av distanshandledning primärt i min roll som viceprefekt med ansvar för institutionens forskning och forskarutbildning. I rådande distansarbetsmiljö (orsakad av restriktioner med anledning av Covid-19) får jag frågor från doktorander och handledare om distanshandledning. Jag – och, föreställer jag mig, många andra som är involverade i doktorandhandledning – behöver därför en bra förståelse för förutsättningarna, möjligheterna och utmaningarna som distanshandledning innebär, utifrån doktorandens såväl som handledarens perspektiv. Den här korta forskningsrapporten är ett försök att nå sådan ökad förståelse om de grundläggande förutsättningarna för distanshandledning. Jag utgår ifrån följande frågeställning:

1. Vilka är möjligheterna och fördelarna med distanshandledning av doktorander?
2. Vilka är utmaningarna och nackdelarna med distanshandledning?
3. Vilka konkreta strategier kan handledare använda sig av för att främja god kvalitet i distanshandledning?

I korthet vill den här rapporten sätta fingret på *kunskapsläget* (d v s etablerad kunskap om distanshandledning av doktorander) såväl som *praktiken* som omger distanshandledning av doktorander (utifrån strategier att beakta i samband med distanshandledning).

Metod

För att besvara ovanstående undersökningsfrågor och adressera syftet genomfördes en begränsad litteraturstudie med hjälp av databaserna *Web of Science* och *Scopus*. Sökningar i databaserna gjordes utifrån följande övergripande engelska ämnesord/ämnesfraser: "doctoral supervision"; "research supervision"; "postgraduate supervision". Dessa ord/fraser kombinerades på ett systematiskt sätt med ämnesorden "virtual", "distance" och "online". För sökningarna användes det enklaste gränssnittet i *Web of Science* (*Web of Science Core Collection – Basic Search*) och *Scopus* (*Document search*). Sökningarna begränsades till titel, sammandrag och nyckelord och "AND"-funktionen användes för att separera sökfälten. Sökperioden begränsades till 2010–2020 i syfte att få ett tvärsnitt av aktuell forskning inom området, i ljuset av möjliggörande modern (relativt sett) teknologi.

Totalt generade sökningarna 19 unika källor. Sammandragen för samtliga källor lästes igenom. Sexton källor bedömdes vara särskilt relevanta för den aktuella litteraturstudien. Emellertid begränsades tillgången till sex av dessa; dessa källor valdes därför bort. Återstående tio källor innehöll såväl empiriska studier som översiktsstudier av relevans för forskningsfrågorna i den här litteraturstudien. Det bör noteras att relevanta påståenden om förutsättningarna, möjligheterna och utmaningarna med distanshandedling som presenteras i översiktsartiklarna (Nasiri & Mafakheri, 2015; Maor, Ensor & Fraser, 2016; Gray & Crosta, 2019) refereras till *dessa artiklar oavsett om översiktsartikeln är en primärkälla eller en sekundärkälla (detta ansågs vara en rimlig förenkling givet de uppsatta ramarna för rapporten).*

Resultat och Diskussion

Distanshandedling av doktorander presenteras i forskningslitteraturen i huvudsak utifrån ett barriär/problem-narrativ, trots att det helt uppenbart också finns fördelar med distanshandedling (se nedan). Det är talande härvidlag att en av de få studier som faktiskt väcker frågan "hurvida distanshandedling kan *förbättra* den övergripande upplevelsen av lärande [i forskarutbildningen]" (Nasiri & Mafakheri, 2015, p. 1963, min kursivering) därefter överhuvudtaget inte nämner en enda positiv aspekt. Det är också slående hur en hel del forskning om distanshandedling förefaller direkt motsägelsefull.

Strategier för att adressera de många utmaningar som identifieras i litteraturen finns de gott om. Problemet härvidlag, menar jag, är att det är synnerligen svårt att dra några slutsatser om vilka strategier som fungerar och vilka som inte gör det eftersom empirisk forskning av (kvasi-) experimentell karaktär som faktiskt utvärderar sådana strategier på ett valid och reliabelt sätt verkar saknas.

Resultaten från litteraturstudien presenteras i detta avsnitt med en tydlig koppling till var och en av de tre forskningsfrågorna ovan.

Möjligheter och fördelar med distanshandedling av doktorander

Doktoranderna som undersöktes av Erichsen, Bolliger och Halupa (2014) gav tydligt uttryck för hur distanshandedlingen medgav stor frihet och flexibilitet i deras forskarutbildning, och

hur den (tillsammans med andra aspekter av forskarutbildning på distans) gav upphov till en upplevd känsla av egenmakt/bemyndigande i forskarrollen.

Majoriteten av de fördelar med distanshandledning som omnämns i litteraturen kan dock kopplas till användningen av teknologi, t ex i form av ICT-plattformar och Web 2.0-verktyg – en nödvändighet i distanshandledningen. När dessa på ett medvetet och systematiskt sätt kombineras och integreras med pedagogiska modeller för handledning stärks handledningen, och sannolikt också utfallet av handledningen (Maor & Currie, 2017; Maor et al., 2016). I detta avseende identifierar Maor et al (2016) flera positiva aspekter: (i) den sociala interaktionen mellan doktorand och handledare såsom den kommer till uttryck virtuellt kan förstärkas, och därmed förstärks det mer långsiktiga relationsskapandet som är så fundamentalt i handledningen; (ii) handledning av skrivande kan faktiskt underlättas och förstärkas som ett direkt resultat av användning av digitala verktyg som ofta kommer till användning på ett annat sätt i distanshandledning än i traditionell handledning; (iii) en ”digitalisering” av handledningen innebär en förenklad initiering och inkludering av doktorander i vidare forskningskontexter och i vetenskapssamhället (som i allt större utsträckning är och utvecklas digitalt). Maor och Currie (2017) talar på samma sätt om hur approprieringen av en virtuell miljö, särskilt när kollaborativa plattformar utnyttjas av handledare och doktorander, möjliggör nya former av samverkan som totalt sett främjar doktoranders inkludering i forskningen och skapar en tydlig känsla av ägandeskap och samhörighet.

En indirekt positiv effekt av distanshandledning som innebär exponering mot och användande av teknologi och digitala verktyg är också, menar Maor och Currie, (2017) att doktorander introduceras till och lär sig (ut)nyttja en forskningsnärvaro online.

Utmaningar och nackdelar med distanshandledning av doktorander

Hos doktorander kan distanshandledning resultera i en negativ känsla av avstånd från forskningsmiljön som forskarutbildningen utgör en delmängd av (Nasiri & Mafakheri, 2015). När Erichsen, Bolliger och Halupa (2014) frågade doktoranderna i sin studie om deras upplevelser av forskarutbildning på distans gav så många som 30% uttryck för en stark känsla av ”isolering”; andra återkommande reaktioner från doktoranderna var upplevd ”ensamhet”, ”avskildhet” och att det var ”känslomässigt tufft”. Även om doktorandernas reaktioner handlade om forskarutbildningen som helhet är detta upplevelser och känslomässiga tillstånd handledare och doktorander tillsammans på något plan behöver förhålla sig till inom ramen för handledningen.

Kopplingen mellan handledningen och det som avhandlas där och den akademiska diskursen där handledare och doktorand figurerar blir mindre tydlig i distanshandledning – handledningen blir på detta sätt i sig ett isolerat moment, vilket i sin tur ytterligare kan förstärka doktoranders känsla av isolering från forskningsmiljön (Erichsen, Bolliger & Halupa, 2014).

Social virtuell interaktion kan omöjligen ske på samma villkor som i en traditionell handledningssituation ansikte mot ansikte, vilket anses ha en hämmande effekt på utvecklingen av effektiv kommunikation (som generellt anses fungera sämre i distanshandledning (Erichsen, Bolliger & Halupa, 2014), och byggandet av relationen med doktorander. När effektiv kommunikation uteblir riskerar också grogrunden för en effektiv dialog runt förväntningar i handledningsrelationen att försvinna (Gray & Crosta, 2019; Roumell & Bolliger, 2017).

Distanshandledning förutsätter att handledaren är förtrogen med och kan hitta en rimlig balans mellan synkron och asynkron kommunikation och mellan, skriftlig och muntlig kommunikation; om balansen uteblir kan det dels få interpersonella/sociala konsekvenser (t ex ökad känsla av distansering, irritation), och dels påverka informationsutbytet, t ex i form av återkoppling, på ett negativt sätt (Nasiri & Mafakheri, 2015).

Den bristande personkännedom doktorand-handledare som är typisk i viss distanshandledning kan leda till en olycklig formalisering av handledningssituationen där förutsättningarna för ett naturligt samtal och meningsfullt möte försämras, vilket i sin tur kan leda till att handledningen upplevs som omotiverande och/eller oengagerande; formaliseringen av samtalssituationen kan också innebära försämrade möjligheter till förtroliga samtal om känsliga ämnen (Huet & Casanova, 2020; Nasiri & Mafakheri, 2015).

Till skillnad från Maor et al (2016) hävdar Nasiri och Mafakheri (2015) att den teknologi som är nödvändig för distanshandledningen kan ha en distraherande effekt på själva handledningen. Dessutom förutsätts det att teknologi som används faktiskt fungerar, vilket långt ifrån alltid är fallet, med olyckliga konsekvenser för handledningen när så är fallet. Vidare kan den teknologiska färdigheten hos doktorand eller handledare variera stort; om informationsutbytet därmed hämmas kan det förstärka doktorandens upplevelse av distansering/avskildhet. Om en doktorand saknar den rätta teknologiska färdigheten kan det också påverka handledarens allmänna uppfattning om doktoranden, t ex vad gäller hans förmåga att genomföra forskningsprojektet eller klara av forskarutbildningen.

I samband med distanshandledning som pågår under längre tid tenderar handledaren, snarare än andra doktorander eller forskare, forskarskolan, institutionen, eller universitetet, att bli doktorandens huvudsakliga (ibland enda) akademiska referenspunkt. Att på detta sätt koppla den akademiska/vetenskapliga erfarenheten (och kritiska granskningen) till en enda individ innebär dels en uppenbar risk för ett snävt akademiskt perspektiv, och dels att förväntningarna på handledaren ökar dramatiskt (Gray & Crosta, 2019; Hartnett & Rawlins, 2019).

Distanseringen mellan doktorand och handledare sägs kunna leda till mindre frekvent återkoppling, att doktoranden får mindre omfattande återkoppling, att återkopplingen ges vid fel tidpunkt, samt att återkopplingen generellt sett är av sämre kvalitet (Hartnett & Rawlins, 2019; Nasiri & Mafakheri, 2015).

Mot bakgrund av utmaningar som dessa kan man konstatera att handledning på distans förutsätter olika former av stöd från institutionen/universitetet (inte minst eftersom det råder konsensus om att handledning på distans är mer tidskrävande för handledare). Handledarna som studerades av Roumell och Bolliger (2017) uppgav, till exempel, att utbildning/fortbildning som tar sikte på distanshandledning sällan är en självklarhet: "de [handledarna] upplevde att de varken hade fått tillräcklig träning i handledning eller hade tillräckligt stöd från institutionen att skapa en bra situation för doktorandhandledning på distans" (2017, p. 89).

Strategier och råd att beakta i samband med distanshandledning av doktorander

Huet & Casanova (2020) konstaterar krasst att i termer av konkreta råd och strategier för handledare som är involverade i distanshandledning av doktoranden finns det synnerligen lite information som är grundad i empirisk forskning att förhålla sig till – d v s det finns inga egentliga belegg för att strategierna fungerar. Allmänt hållna råd om goda praktiker, till synes formulerade som en ”reaktion” på de utmaningar som identifieras, finns det däremot gott om i litteraturen. Precis som Albion & Erwee (2011) noterar är många av dessa strategier att betrakta som ”sunt förnuft” och många är allmängiltiga i så måtto att de i lika stor utsträckning gäller campushandledning. Detta väcker onekligen frågor om det är distanshandledningen i sig som är en kritisk faktor, eller om ev. skillnader snarare kan hänföras till andra faktorer. T ex, antydde en del av handledarna som intervjuades av Roumell och Bolliger (2017) att skillnaderna kanske snarare handlar om olikheter mellan, t ex, (ofta campushandleda) heltidsdoktorander och (ofta distanshandleda) deltidsdoktorander, eller mellan (etniskt) nationella doktorander (vilken oftare befinner sig i den direkta enkulturerande campusmiljön) och internationella doktorander (som i större utsträckning genomför delar av sin forskarutbildning på distans).

Av utrymmesskäl sammanfattas i listan nedan ett representativt men begränsat urval av strategier som uppmärksammas i källmaterialet (när dessa tar särskild hänsyn till distanshandledning).

1. Utgå ifrån att distanshandledning är fundamentalt annorlunda än traditionell handledning; distanshandledning har ett egenvärde och behöver utformas efter de förutsättningarna och ska inte ta formen av något slags ”översatt” traditionell handledningsstrategi (Hartnett & Rawlins, 2019). I möjligaste mån bör handledare vara lyhörda inför distanshandleda doktoranders speciella situation och individanpassa handledningen (Kumar & Johnson, 2017).
2. Struktur, i alla avseenden (t ex m a p process och interaktion), är avgörande i distanshandledning; handledare bör därför sträva efter att på alla sätt förmedla och främja ett strukturerat förhållningssätt för att underlätta för doktorander att skapa ordning i tillvaron (Kumar & Johnson, 2017). T ex är regelbunden handledning, som prioriteras av handledaren, av avgörande vikt (Roumell & Bolliger, 2017). Virtuella ”office hours” är ett annat sätt för distanshandledare att erbjuda struktur i distansförhållandet (Nasiri & Mafakheri, 2015).
3. Digital pedagogik och virtuella mötesplatser speciellt anpassade för nästa generation handledning inom forskarutbildning kan med fördel utvecklas (Maor et al, 2016).
4. Kommunikationsteknologi bör användas till dess fulla potential; handledare och doktorander kan använda flera olika sätt att kommunicera snarare än begränsa sig till ett enda, och därmed möjligen förbättra såväl omfattningen som kvaliteten på kommunikationen (Erichsen, Bolliger & Halupa (2014).
5. Ett regelverk/kontrakt om kommunikation (när kommunicerar man/hur kommunicerar man o s v) mellan handledare och doktorand bör etableras tidigt (Maor & Currie, 2017); dessutom kräver distansförhållandet sannolikt att kontraktet sluts ”på nytt” oftare än i situationer med traditionell handledning (Gray & Crosta, 2019).

6. Olika former och strategier för återkoppling (skriven, muntlig, enskild, i grupp, omfattande, kortfattad, synkron, asynkron o s v) kan användas för att maximera kontaktytan mellan handledare och doktorand och därmed minska distansen i handledningen (Hartnett & Rawlins, 2019). Gray och Crosta (2019) uppmärksammar dels vikten av regelbunden synkron handledning för att motverka distansdoktoranders känsla av isolering, och dels värdet av att kombinera skriftlig och muntlig återkoppling: doktorander som fick båda formerna av återkoppling utvecklade ett djuplärande och uppfattades som mer kognitivt närvarande i handledningen.
7. När skriftlig återkoppling ges på text som doktorander skrivit bör den anta formen av formativa övergripande kommentarer snarare än förslag på formuleringar ("track changes") – i syfte att emulera dialogisk handledning och stimulera till uppföljning i direkt konversation mellan handledare och doktorand (Gray & Crosta, 2019).
8. Skapa möjligheter till interaktion doktorander emellan, i syfte att främja kollaborativt lärande, vägledning och stöd i ett slags "utökad" handledning. På samma grund kan handledare med fördel överväga handledning av doktorander i grupp (Hartnett & Rawlins, 2019), eller inkludering av en aktiv biträdande handledare (Albion & Erwee, 2011), allt i syfte att skapa ytterligare kontaktytor för doktorander som annars upplever isolering, och kanske i någon mån fördela ansvaret för att stödja doktoranders lärande.
9. Om det är möjligt, anamma en princip om blandade lärmiljöer och komplettera distanshandledningen med traditionell kontakthandledning i campusmiljön (Kumar & Johnson, 2017; Roumell & Bolliger, 2017), gärna vid kritiskt viktiga moment eller tidpunkter under forskarutbildningen (Albion & Erwee, 2011).
10. Erbjud handledare som distanshändler någon form av utbildning/kompetensutveckling. Huet och Casanova (2020) föreslår en enkel och generisk utbildningsmodell i tre steg som torde låta sig implementeras i forskarutbildningsmiljöer där distanshändler är aktuell: (i) workshop/kurs/seminarium; (ii) mentorsprogram; (iii) en praktik(er)gemenskap med online-närvaro. Om möjligt bör så utbildningen av distanshändlerarna ske just på distans, eller med hjälp av distansverktyg; handledarnas egna erfarenheter av lärande, erfarenhetsutbyte och reflektion under samma förutsättningar som de ska handleda kan ha en medvetandegörande effekt.

Slutord

Helt klart är att distanshändlering av doktorander är ett rikt nyanserat fenomen i stort behov av mer forskning, och kanske framförallt forskning av ett delvis annat slag. Jag har redan efterlyst forskning som utvärderar om föreslagna strategier för att hantera distanshändlering faktiskt har någon effekt. Dessutom verkar det finnas ett stort behov av fler kontrastiva undersökningar (över landsgränser och med beaktande av olika forskarutbildningssystem och -traditioner) och forskning som bidrar till att etablera ett tydligare teoretiskt ramverk kring distanshändlering. Attitydundersökningar behövs det knappas – här finns det i stället en mättnad. Det vore också rimligt att perspektiv på kvalitet får större utrymme i forskningen framgent. Det är aningen bekymrande – och anmärkningsvärt – att kvalitet och kvalitetssäkring ytterst sällan omnämns i forskningslitteraturen om distanshändlering. Kvalitetsfrågan blir

särskilt aktuell i samband med oplanerad distanshandledning (en verklighet för många lärosäten dessa dagar) – i en sådan situation finns det normalt inga väl underbyggda policys, riktlinjer, föreskrifter eller studieplaner som tar hänsyn till handledning på distans att falla tillbaka på, och snarare än kvalitet hamnar praktiska frågor i förgrunden. Här har forskning om kvalitetsperspektiv i distanshandledning en viktig funktion – att bidra till en vetenskapligt grundad kunskapsberedskap om en central del av forskarutbildningen.

Addendum

För den som ev. är intresserad av fler praktiska råd om distanshandledning med särskilt fokus på Covid-19-situationen tipsar Karolinska Institutet om ett inspelat webinarium i ämnet: [Effective Practices in Supervising Doctoral Candidates at a Distance](#) (anordnat av the UK Council for Graduate Education den 1 maj).

Referenser

- Albion, P., & Erwee, R. (2011, March). Preparing for doctoral supervision at a distance: Lessons from experience. In *Society for Information Technology & Teacher Education International Conference* (pp. 82-89). Association for the Advancement of Computing in Education (AACE).
- Erichsen, E. A., Bolliger, D. U., & Halupa, C. (2014). Student satisfaction with graduate supervision in doctoral programs primarily delivered in distance education settings. *Studies in Higher Education*, 39(2), 321-338.
- Gray, M. A., & Crosta, L. (2019). New perspectives in online doctoral supervision: a systematic literature review. *Studies in Continuing Education*, 41(2), 173-190.
- Hartnett, M., & Rawlins, P. (2019). Reconceptualizing Postgraduate Research: An Online Blended Learning Approach. In Kwong Nui Sim (Ed.). *Enhancing the Role of ICT in Doctoral Research Processes* (pp. 1-23). IGI Global.
- Huet, I., & Casanova, D. (2020). Exploring the professional development of online and distance doctoral supervisors. *Innovations in Education and Teaching International*, 1-11.
- Kumar, S., & Johnson, M. (2017). Mentoring doctoral students online: Mentor strategies and challenges. *Mentoring & Tutoring: Partnership in Learning*, 25(2), 202-222.
- Maor, D., & Currie, J. K. (2017). The use of technology in postgraduate supervision pedagogy in two Australian universities. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 14(1), 1-15.
- Maor, D., Ensor, J. D., & Fraser, B. J. (2016). Doctoral supervision in virtual spaces: A review of research of web-based tools to develop collaborative supervision. *Higher Education Research & Development*, 35(1), 172-188.

- Nasiri, F., & Mafakheri, F. (2015). Postgraduate research supervision at a distance: a review of challenges and strategies. *Studies in Higher Education*, 40(10), 1962-1969.
- Roumell, E. A., & Bolliger, D. U. (2017). Experiences of faculty with doctoral student supervision in programs delivered via distance. *The Journal of Continuing Higher Education*, 65(2), 82-93.